

Штрафные санкции введены за наиболее значимые для потребителя нарушения (10-50 месячных расчетных показателей), такие как: не информирование потребителя о возможности защитить свои нарушенные права путем обращения к предпринимателю, уполномоченному органу или субъектам досудебного рассмотрения потребительских споров (с размещением их контактов); не предоставление письменного ответа на претензию потребителя в установленный законодательством срок; несвоевременный обмен товара или возврат денег. Также предусмотрены санкции за несоблюдение требований в сфере торговой деятельности, направленные на допуск злостных недобросовестных продавцов к местам реализации товаров населению (на рынках) и реализацию незаконно добытых товаров бывших в употреблении.

Какими полномочиями будут наделены общественные объединения?

В профилактических целях общественные объединения потребителей будут наделены компетенцией по осуществлению общественного контроля путем: посещения мест реализации товара (работы, услуги), доступных для потребителей; осуществления общественного закупа товара (работы, услуги); применения фото-, аудио-, видеофиксации действий, совершаемых при посещении мест реализации товара (работы, услуги), доступного для потребителей с учетом норм действующего законодательства Республики Казахстан; проведения мероприятий, направленных на повышение потребительской грамотности и уровня информированности потребителей о возможностях защиты своих прав и законных интересов.

Таким образом, в результате принятия законопроекта ожидаются положительные изменения в вопросе защиты прав потребителей. Например, повсеместно повысится правовая грамотность, усилится роль институтов досудебного регулирования и «защитников» потребителей, активизируются общественные объединения потребителей, существенно возрастет социальная и материальная ответственность бизнеса. При всем этом улучшится качество товаров, работ и услуг[4].

Литература:

1. Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomika-i-pravo-vmeste-ili-razdelno>
2. Электронный ресурс: <http://www.topknowledge.ru/econ teoriya/1880-что-такое-ekonomika.html>
3. Электронный ресурс: <https://ru.wikipedia.org/wiki>
4. Электронный ресурс: <https://kapital.kz/economic/84239/vosem-mer-zashchityat-prava-potrebitelny.html>

Сакенова Г.Б., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, экономика факультеті, ГМУ-31 тобы, студент
(*Ғылыми жетекші — э.ғ.м., аға оқытушы Ахметова А.С.*)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ВАЛЮТАСЫ - ТЕНГЕ БАҒАМЫНЫҢ ҚҰНСЫЗДАНУ СЕБЕПТЕРІН ТАЛДАУ

Инфляцияның дәстүрлі ең жалпы анықтамасы – тауар айналымының қажеттілігімен салыстырғанда айналыс сферасының артық қағаз ақша массасымен лыққа толып кетуі, олардың құнсыздануы және соның нәтижесі ретінде тауарлар мен қызметтер көрсетуге бағаның өсуі; ақшаның сатып алуға жарамдылығының төмендеп кетуі. Қазақстан экономикасының Ресей экономикасына байлаулы екені билікке белгілі. Экономикаға тек мұнай ғана әсер етпейді. Ауыл шаруашылығының экспорты, сауда экономикамызды қалыптастыратын негізгі фактор. Үкіметтің экономикалық блогы келесі үшжылдыққа – 2019-2021 жылдың бюджетіне сараптама жасауды қолға алғаны белгілі. Google-дың дәстүрлі жыл қорытындысы бойынша, 2019 жылы қазақстандықтарды жиі толғандырған сұрақта теңгенің бағамына қатысты болған екен. Құнсыздықтың арты қымбатшылыққа ұласып, дағдарыс тырнағын батыра бастады. Айырбас құнының бұнша құбылатынын білмеген халық дел-сал болып, айырбас пункттерін торуылдауда.

Өткен жыл төл валюта үшін оңай болған жоқ. Доллардың теңгеге шаққандағы бағамы айырбастау пункттерінде 390-ге дейін жетті. Ұлттық валюта құнсызданған сайын, инфляция деңгейі де көтеріле бермек. Айталық, 2019 жылдың ортасында Ұлттық банк төрағасы Ерболат Досаев 2019-2020 жылдарда инфляцияның болжамды деңгейі 4-6 пайыздан аспайды деген еді. Алайда болжам болжам күйінде қалатын сынайлы. Өйткені бас банкир алдағы екі жылда инфляция деңгейі болжамды дәліздің шегінен шығуы мүмкін деп мәлімдеді. Досаев инфляция деңгейінің белгіленген шектен асып кету ықтималдығын көрші елге салынған санкциялар мен рубльдің құнсыздануы, мұнай бағасының төмендеуі, әлеуметтік шығындардың өсуімен

байланыстырды. Яғни, алдағы жылдар Қазақстан экономикасы үшін оңай болмайын деп тұр. Жыл басынан бері теңгенің долларға қатысты құны 0,9 пайызға төмендеді.

Қазақстанда инфляция деңгейінің көтерілуі себебін экономика ғылымдарының кандидаты тек қана сыртқы фактор емес, елдегі монополистердің іс-әрекетінен де көреді. Бұл ретте елдегі монополияға қарсы агенттік өз қызметін дұрыс атқармай отыр деген қорытындыға келуге болады: «Елбасының «100 нақты қадам» бағдарламасының 53-бөлімінде, Еуропаның ынтымақтастық және даму ұйымының стандарттарына сәйкес, Қазақстандағы монополияға қарсы қызметті жетілдіру мақсаты қойылған. Егер шетел тәжірибесін алатын болсақ, АҚШ-та монополияға қарсы күрес қызметі тікелей Президентке бағынады. Ешқандай министрлікке бағынбайтындықтан, олар монополистерге аямай соққы береді. Мысалы, атакты олигарх Билл Гейтстің өзін антимонополиялық заңға тізе бүктіріп, оның байлығын 67 млрд. долларға дейін қысқартқаны белгілі. Ал Қазақстанда табиғи монополияларды реттеу, бәсекелестікті және тұтынушылардың құқықтарын қорғау комитеті бар. Олардың қандай монополияларды реттеп, кімнің құқығын қорғап жатқаны белгісіз, жұмыстары жайлы ақпарат жоқ.

Қазақстан-Ресей арасындағы сауда-саттық арқылы ұлттық валютаны құнсыздандырып жатқан санкциялар – сыртқы фактор. Яғни, құнсызданып тұрған рубль ресейлік тауарларды қазақстандық тауарларға қарағанда бәсекеге қабілеттірек етеді де, соның әсерінен теңге рубльдің артынан бірден құнсызданады. Ұлттық валютаның құнсыздануы доллармен келген импорттың теңгелік құнын қымбаттатады. Теңге бағамының құбылуынан бірінші кезекте қарапайым халық зардап шегуде. Қымбатшылық бір бүйірден, көк қағазбен алынған қарыздар бір бүйірден соғуда. Сәйкесінше, импорттық тауарлардың бағасы қайта қаралады. Инфляция дегеніміз – бұл бағаны индексациялау, оны өткен кезеңдермен салыстыру. Осындай сценарий болуы мүмкін екенін болжаған Ұлттық банк, инфляцияның жоғарылауына әкелетін баға құбылмалылығы орын алуы мүмкін екенін айтып, нарыққа алдын ала ескертпе жасап отыр. Енді ішкі факторға тоқталатын болсақ, бұл – теңгемен саналатын бюджет. Егер ел қазынасына салық аз түсіп, оның борышкерлік құнды қағаздарды шығаруға мүкіндігі болмаса – мемлекеттің өз міндеттерін атқаруға қажетті ақшаны басып шығару үшін теңге бағамын төмендетеді. Инфляцияның алдын алу үшін Үкіметке мемлекеттік шығындарды азайтып, Ұлттық банкке базалық мөлшерлемені көтеру қажет.

Рубль мен басқа да дамушы елдердің валюталары құнсыздануы әсерінен теңгенің де әлсіреуі баға индексі өсіміне ықпал етіп тұр. Түркия, Аргентина, ОАР және Индонезия сынды елдердің қаржы нарығындағы құбылмалы жағдай дамушы елдерден капиталдың жылыстауына себеп. Оның үстіне АҚШ тарапынан салынған санкция мен көрсетілетін қысымның арту қаупі сақталады да, әлемдік орталық банктердің монетарлық саясаты қатайып, дамушы елдерге инвестиция салу тартымдылығы азаяды. [2, с. 13].

1 кесте

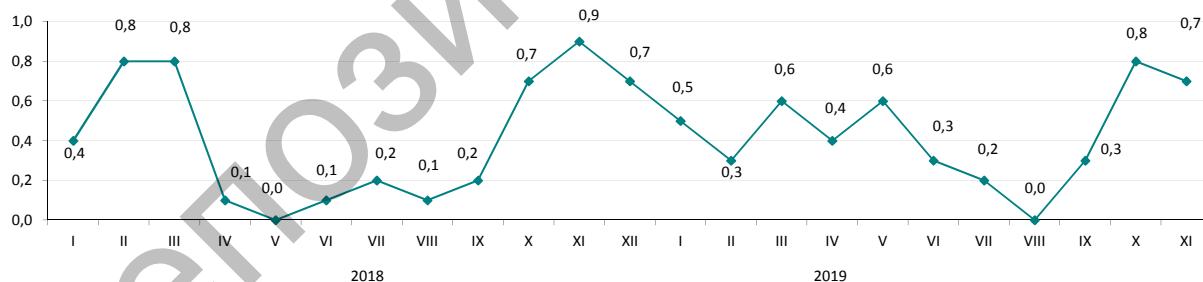
2019 жылғы желтоқсандағы Республика бойынша инфляция туралы

	Тұтыну бағаларының индексі							
	өткен айға				өткен жылдың желтоқсан айына			
	тауарлар мен қызметтер	азық-түлік тауарлары	азық-түлік емес тауарлары	ақылы қызметтер	тауарлар мен қызметтер	азық-түлік тауарлары	азық-түлік емес тауарлары	ақылы қызметтер
	2018 жыл							
Қантар	100,3	100,6	100,5	99,7	100,3	100,6	100,5	99,7
Ақпан	101,3	100,8	100,5	102,8	101,6	101,4	101,0	102,5
Наурыз	100,7	101,3	100,7	100,0	102,3	102,6	101,7	102,5
Сәуір	100,2	100,4	100,1	100,2	102,6	103,1	101,8	102,7
Мамыр	100,1	99,9	100,1	100,2	102,6	103,0	101,9	102,9
Маусым	100,4	100,3	100,5	100,5	103,1	103,3	102,4	103,5
Шілде	100,0	99,5	100,4	100,2	103,1	102,8	102,9	103,6
Тамыз	100,1	99,6	100,3	100,5	103,2	102,3	103,2	104,2
Қыркүйек	100,0	99,6	100,5	100,1	103,2	101,9	103,8	104,2
Қазан	100,5	100,3	100,7	100,4	103,7	102,2	104,5	104,7
Қараша	100,9	101,1	101,0	100,6	104,6	103,3	105,5	105,3
Желтоқсан	101,0	101,6	101,0	100,2	105,6	104,9	106,6	105,5

2019 жыл								
Қаңтар	102,4	101,0	100,5	99,4	100,4	101,0	100,5	102,4
Ақпан	101,2	101,3	100,3	98,6	100,5	102,4	100,8	100,0
Наурыз	104,5	101,2	100,3	100,0	101,1	103,6	101,1	101,0
Сәуір	101,7	101,3	100,3	100,2	101,8	104,9	101,4	103,2
Мамыр	100,2	100,4	100,2	100,0	102,0	105,3	101,6	102,2
Маусым	100,5	100,2	100,6	100,7	102,5	105,6	102,2	102,9
Шілде	100,1	99,7	100,4	100,3	102,6	105,2	102,6	103,2
Тамыз	100,3	100,3	100,4	100,1	102,8	105,6	103,0	102,3
Қыркүйек	100,3	100,5	100,4	100,1	103,2	106,1	103,4	104,4
Қазан	100,5	100,7	100,4	100,4	103,7	106,8	103,8	102,8
Қараша	103,7	101,3	100,4	100,1	104,4	108,2	104,3	102,9
Желтоқсан	102,9	101,6	100,6	100,3	105,4	109,9	104,9	103,2

Ескерту – Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері

Ұлттық экономика министрлігінің деректеріне сүйенсек, жыл басынан бері азық-түлік – 2,3, қызмет көрсету –3, тұтыну тауарлары 3,6 пайызға қымбаттаған. Алдағы уақытта инфляцияның артуы – қымбатшылық одан ары қысып, халықтың төлем қабілеті төмендейді деген сөз. Яғни, ақша құнсызданып, тауар мен қызмет құны өседі. Осы орайда экономист Жангелді Шымшықовтың пікіріне сүйенсек, «Қазақстанды «тұтынушы қоржынының» көлемінің аздығынан, инфляция деңгейі нақты есептелінеді» деп айтуға келмейді. «Тұтынушы қоржыны» деген – қалалық тұрғынның апта немесе ай сайын тұтынатын тауарларының жиынтығы. Оған ет, сүт, нан, киім-кешек сияқты 50-ге тарта тауар кіреді. Бұл – өте аз. Егер шетел тәжірибесіне көз салсақ, мәселен, Германияда «тұтынушы қоржынына» 300 түрлі тауар салынады. Оның ішіне аптасына бір рет киноға бару да кіреді. Осы қоржындағы тауарлардың бағасы қалай өзгереді, инфляцияны соған байланысты есептейді. Бюджеттен шәкіртақы, зейнетақы алатындар үшін индексстеу мақсатында инфляция деңгейін есептеу керек. Ал индексация инфляцияға байланысты жасалады. Өйткені бюджеттен төлем алатындар былтыр өз қаржысына қанша тауар сатып алса, биыл да сондай тауар алуға тиісті. Сол үшін инфляцияға байланысты қайтарымы беріледі. Әрине, тұтынушы қоржынына неғұрлым көбірек тауар салынса, ол инфляция деңгейін өте жақсы айқындар еді. 50 шақты тауар салынғаннан кейін, бұл есеп нақты және дәлме-дәл деп айту дұрыс емес. Қазіргі ресми статистика азық-түлік 2,6 пайызға, басқа тауарлар 3,6 пайызға қымбаттады деп көрсетіп тұр. «Статистика» деген дүние, орта шаманы ғана шығарады. – дейді Ж. Шымшықов.

1 сурет. Республика бойынша 2018-2019 жылдары тұтыну тауарлары мен қызметтеріне бағалардың өзгеруі

Инфляцияның деңгейін сипаттайтын тұтыну бағасының индексі (ТБИ) халықтың жеке тұтынуы үшін сатып алған тауарлары мен қызметтеріне бағалардың өзгеруін көрсетеді. 2019 жылғы қаңтардан бастап ТБИ құрылымында азық-түлік тауарларының үлесі 38,8%-ды, азық-түлік емес тауарлар – 29,8%-ды, ақылы қызметтер 31,4%-ды құрайды [1].

Бірыңғай экономикалық кеңістік пен тығыз сауда-саттық қарым-қатынастағы Ресейдің экономикасындағы қиындықтар Қазақстанды айналып өтпейтіні анық болып тұр. Егер әлемдік мұнай нарығындағы қара алтын бағасы осыдан біраз уақыт бұрынғыдай ең төменгі бағасына қайтып оралса және салынған санкциялар толығымен іске асырылса, USD/RUB дуэті барреліне 62-65, тіпті одан да жоғары доллармен сатылуы мүмкін. Сол себепті Қазақстан өзінің төл валютасының айырбас бағамын айтарлықтай төмендетуі үшін, мұнайын әлемдік нарыққа

шығару мүмкіндігіне ие болуы керек. Егер мұнай әлемдік нарыққа шыға алмаса, теңгенің құлдырауы әрі қарай жалғаса береді.

Елдегі монополиялық жағдайдағы кәсіпорындардың құйтырқылық іс-әрекеттерін алдын алу механизмінің әлсіздігі және осыған орай елміздің ұлттық валюталы-төл теңгеміздің бағамының құнсыздануы немесе нығайып тұрақтануының негізгі себептерін қорытындылап пайымдайтын болсақ, оған келесі факторларды атап өтуге болады:

- еліміздегі сыртқа шығарылатын минералды-шикізаттық ресурстар экспортының шет елдерден әкелінетін дайын өнімдер импортынан басым болуы;

- Қазақстан Республикасы ТМД елдерінің ішінде мұнайды біршама көбірек өндіретін (жылына 88 млн. тонна, яғни тәулігіне 1,5 млн. барель мұнай) ел болып саналатындықтан және елдегі мұнай өңдеу зауыттарының қуаттары шектеулі (17,5 млн. тонна) болуына байланысты әлемдік нарықта шикі мұнай бағасының өсуі Қазақстан үшін оңтайлы фактор болып табылатындығы;

- Қазақстандағы монополияға қарсы күрес ұйымдары қызметінің жетілдірудегі талап ететіндігі;

- Қазақстан экономикасының шекаралас елдер ішінде көршілес екі алпауыт елдердің – Ресей мен Қытай елдері экономикасының зор ықпалы;

- Ресей экономикасына, АҚШ тарапынан салынған санкция мен көрсетілетін қысымның арту қаупі;

- әлемдік орталық банктердің монетарлық саясатының қатайып, Қазақстан сияқты дамушы елдерге инвестиция салу тартымдылығының төлемдері және т.б. факторлар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері

Сарваниди Н.А., Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова, экономический факультет, гр. МН-22, студент
(*Научный руководитель - м.э.н., старший преподаватель Жетписбаев К.А.*)

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИИ РИСК – МЕНЕДЖЕР

Как показывает хозяйственная практика, обеспечить нормальное функционирование и устойчивое развитие отечественного предприятия (фирмы, компании) возможно лишь на базе управления рисками на строго научной основе. Дело в том, что объективно существующая и принципиально неустраиваемая неопределенность и риск – это экономические категории, характеризующие невозможность однозначного определения результата деятельности предприятия (компании).

Значит, в современных условиях проблема управления рисками очень актуальна [1; 95-106]. Так, порядка 85% представителей компаний, принимавших участие в проведенном авторами статьи [2; 112] экспресс-опросе, считают наиболее значимой проблемой в области корпоративного управления отсутствие в компаниях эффективной системы управления рисками. В настоящее время управление рисками в достаточно формализованном виде действует только в крупных компаниях и финансовых институтах. В большинстве организаций риск-менеджмент существует лишь во фрагментарной форме, когда механизм управления рисками если и разработан, то, как правило, не включен в систему управления компанией. Его место и роль в системе управления компанией не определены.

Основные задачи системы управления рисками в организации — повышение финансовой устойчивости; совершенствование механизмов управления рисками, методов качественной и количественной оценки, прогнозирования экономического риска; правильный учет факторов неопределенности и риска для принятия научно обоснованных управленческих решений.

Основой анализа всего спектра связанных с риском процессов является количественная оценка риска — определение меры риска. В современной научной литературе выделяют следующие основные подходы к оценке риска [3; 217]:

- анализ возможных сценариев с соответствующим распределением вероятностей целевого показателя;

- оценка риска по косвенным показателям (в том числе доходности и дюрации);